ת"ר [א]הרואה בתי ישראל בישובן אומר ברוך מציב גבול אלמנה בחורבנן אומר ברוך דיין האמת [ב]בתי עובדי כוכבים בישובן אומר [1]בית גאים יסח ה' בחורבנן אומר [2]אל נקמות ה' אל נקמות הופיע עולא ורב חסדא הוו קא אזלי באורחא כי מטו אפתחא דבי רב חנא בר חנילאי נגד רב חסדא ואתנח אמר ליה עולא אמאי קא מתנחת (א)והאמר רב אנחה שוברת חצי גופו של אדם שנאמר [3]ואתה בן אדם האנח בשברון מתנים וגו' ור' יוחנן אמר אף כל גופו של אדם שנאמר [4]והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה [כי באה] ונמס כל לב וגו' א"ל היכי לא אתנח ביתא דהוו בה שיתין אפייתא בימטא ושיתין אפייתא בליליא ואפיין לכל מאן דצריך ולא שקל ידא מן כיסא דסבר דילמא אתי עני בר טובים ואדמטו ליה לכיסא קא מכסיף ותו הוו פתיחין ליה ארבע בבי לארבע רוחתא דעלמא וכל דהוה עייל כפין נפיק כי שבע והוו שדו ליה חטי ושערי בשני בצורת אבראי דכל מאן דכסיפא מילתא למשקל בימטא אתי ושקיל בליליא השתא נפל בתלא ולא אתנח אמר ליה הכי אמר ר' יוחנן מיום שחרב בית המקדש נגזרה גזירה על בתיהן של צדיקים שיחרבו שנאמר [5]באזני ה' צבאות אם לא בתים רבים לשמה יהיו גדולים וטובים מאין יושב ואמר ר' יוחנן עתיד הקדוש ברוך הוא להחזירן לישובן שנאמר [6]שיר המעלות לדוד הבוטחים בי"י כהר ציון מה הר ציון עתיד הקדוש ברוך הוא להחזירו לישובו אף בתיהן של צדיקים עתיד הקב"ה להחזירן לישובן חזייה דלא מייתב דעתיה א"ל דיו לעבד שיהא כרבו ת"ר [ג]הרואה קברי ישראל אומר ברוך אשר יצר אתכם בדין וזן אתכם בדין וכלכל אתכם בדין ואסף אתכם בדין ועתיד להקימכם בדין מר בריה דרבינא מסיים בה משמיה דרב נחמן ויודע מספר כולכם והוא עתיד להחיותכם ולקיים אתכם ברוך מחיה המתים קברי עובדי כוכבים אומר [7]בושה אמכם וגו' אמר ריב"ל [ד]הרואה את חבירו לאחר שלשים יום אומר ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה לאחר י"ב חדש אומר ברוך מחיה המתים אמר רב (ב)אין המת משתכח מן הלב אלא לאחר שנים עשר חדש שנאמר [8]נשכחתי כמת מלב הייתי ככלי אובד רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע הוו קאזלי באורחא פגעו ביה ברב חנינא בריה דרב איקא אמרו ליה בהדי דחזינך בריכינן עלך תרתי ברוך אשר חלק מחכמתו ליראיו ושהחיינו אמר להו אנא נמי כיון דחזותינכו חשבתינכו עלואי כשיתין רבוון בית ישראל וברכינא עלייכו תלתא הנך תרתי וברוך חכם הרזים אמרו ליה חכימת כולי האי (ג)יהבי ביה עינייהו ושכיב אמר ריב"ל הרואה את הבהקנים אומר ברוך משנה הבריות מיתיבי [ה]ראה (ד)את הכושי ואת הגיחור ואת הלווקן ואת הקפח ואת הננס (ה)ואת הדרניקום אומר ברוך משנה את הבריות את הקטע ואת הסומא ואת (ו)פתויי הראש ואת החגר ואת המוכה שחין ואת הבהקנים אומר ברוך דיין אמת ל"ק הא ממעי אמו הא בתר דאיתיליד דיקא נמי דקתני דומיא דקטע שמע מינה ת"ר [ו]הרואה פיל קוף וקפוף אומר ברוך משנה את הבריות [ז]ראה (ז)בריות טובות ואילנות טובות אומר ברוך שככה לו בעולמו: על הזיקין: [ח]מאי זיקין אמר שמואל (ח)כוכבא דשביט ואמר שמואל נהירין לי שבילי דשמיא כשבילי דנהרדעא לבר מכוכבא דשביט דלא ידענא מאי ניהו וגמירי דלא עבר כסלא ואי עבר כסלא חרב עלמא והא קא חזינן דעבר זיויה הוא דעבר ומתחזי כדעבר איהו רב הונא ברי' דרב יהושע אמר וילון הוא דמקרע (ט)דמגלגל ומחזי נהורא דרקיעא רב אשי אמר כוכבא הוא דעקר מהאי גיסא דכסלא וחזי ליה חבריה מהך גיסא ומיבעית ומחזי כמאן דעבר שמואל רמי כתיב [9]עושה עש כסיל וכימה וכתיב [10]עושה כימה וכסיל הא כיצד אלמלא חמה של כסיל לא נתקיים עולם מפני צינה של כימה ואלמלא צינה של כימה לא נתקיים עולם מפני חמה של כסיל וגמירי אי לאו עוקצא דעקרבא דמנח בנהר דינור כל מאן דהוה טריקא ליה עקרבא לא הוה חיי והיינו דקאמר ליה רחמנא לאיוב [11]התקשר מעדנות כימה או מושכות כסיל תפתח מאי כימה אמר שמואל כמאה ככבי אמרי לה דמכנפי ואמרי לה דמבדרן מאי עש אמר רב יהודה יותא מאי יותא אמרי לה זנב טלה ואמרי לה רישא דעגלא ומסתברא כמאן דאמר זנב טלה דכתיב [12]ועיש על בניה תנחם אלמא חסרה ומתחזיא כטרפא

כטרפא

ברוך מציב גבול אלמנה. כגון בישוב בית שני: **אמאי.** קא מתנחת: **נפל ליה בתלא.** שנפל לו ונעשה תל: **דיו לעבד שיהא כרבו.** שהרי בית המקדש חרב שהוא ביתו של הקב"ה: **ככלי אובד.** וסתם כלי לאחר י"ב חדש משתכח מן הלב דיאוש בעלים לאחר י"ב חדש. בפרק אלו מציאות (ב"מ ד' כח.) מי שמצא כלי או שום מציאה חייב להכריז שלש רגלים ואם נמצא אחר הסוכות צריך להמתין ולהכריז בפסח ובעצרת ובחג דהיינו י"ב חדש ושוב אין צריך להכריז: **אשר חלק ושהחיינו.** דלאחר שלשים יום הוה: **מחכמתו ליראיו.** כרב חנינא דחכים טפי: **בהקנים.** לינטיילו"ש בעדשים: **כושי.** שחור הרבה: (י)**גיחור.** אדום הרבה רו"ש בלע"ז: **לווקן.** לבן יותר מדאי: **קפח.** בטן גדול. מתוך עוביו נראית קומתו מקופחת. לשון אחר קפח ארוך הרבה ופרצופו שמוט ובולט דמכוער (כ) הוי: **הדרניקום.** רודא"ש. לשון אחר פיו עקום: **פתויי ראש.** שערו כנמטא כל שערו דבוק זה בזה פלטדיי"ר בלע"ז: **אומר ברוך משנה את הבריות.** דממעי אמן הוו: **קטע.** שנקטעו ידיו. הכא הוא דקטע משמע דידים הוא משום דקתני תרתי קטע וחגר אבל היכא דקתני קטע לחוד משמע דרגלים כדתנן (שבת פ"ו ד' סה:) הקטע יוצא בקב שלו: **היכא דאיתרע ליה בתר דאתיליד.** לאחר שנולד נולדו בו: **אומר ברוך דיין האמת.** דומיא דקטע וקטע בתר דאיתיליד הוא: **קפוף.** עוף שקורין וולטיי"ר ויש לו לסתות ולחיים כאדם: **כוכבא דשביט.** כוכב היורה כמן ברקיע ממקום למקום ואורך כשבט שהוא יורה ונראה כמו שפותח רקיע: **וגמירי דלא עבר כסלא.** שאינו מעביר מזל כסיל כשהוא שביט: **כסלא.** כסיל: **רב הונא אמר.** מאי זיקין וילון הוא דמקרע ומתחזי רקיע לכך הקריעה כרומח: **כתיב עושה עש כסיל וכימה.** דקדמיה ליה כסיל לכימה: **הא כתיב.** מלמד ששניהן שוין: **שאלמלא חמה של כסיל וכו'.** כסיל שולט בימות החמה להכי אקדמיה קרא כימה שולט בימות הגשמים ולהכי אקדמיה קרא: עקרב היינו כימה וממזל טלה הוא: **נהר דינור.** מתשת כחו של עקרב: **עוקצא דעקרבא.** זנב העקרב: **מעדנות כימה.** קשרים של כימה: **כמאה ככבי.** יש בין הכוכבים של כימה שהן כמה של כימה: **אמרי לה דמכנפי.** אותן שהן כמה של כימה ואמרי לה למבדרן: **יותא אמרי לה.** דקיימא בזנב טלה ואמרי לה דקיימא בריש עגלא: **רישא דעגלא.** ראשו של עגל והיינו מזל שור והוא נמשך אחר מזל טלה ראש השור סמוך לזנב טלה שכן הסדר טלה שור תאומים: **ומסתברא כמאן דאמר זנב.** היינו כוכבים העשוין כזנב מדכתיב ועיש על בניה תנחם: **אלמא חסרה.** והאי זנב מחזי כטרפא דטריף:

כטרפא

הרואה חבירו אחר שלשים יום אומר שהחיינו. אומר ר"י דוקא חבירו החביב עליו[א] אבל בענין אחר לא: **וילון הוא דמקרע** ומחזי נהורא ברקיע. לפי הענין משמע דבא רב הונא לתרץ דלא עבר כסלא ולא קאי אמתניתין לפרושי מאי זיקין דהא רב אשי דבתריה קאי אשגיא דלא עבר כסלא ודלא כפירוש רש"י:

על

עין משפט נר מצוה

לא א מיי' פ"י מהל' ברכות הל' י סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' רכד ס"י:
לב ב מיי' שם הל' יא טוש"ע שם סעי' יא:
לג ג מיי' שם הל' י יא טוש"ע שם סעיף יב:
לד ד מיי' פ"י מהל' ברכות הל' ב סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' רכה ס"א:
לה ה מיי' שם הל' יב טוש"ע שם סעיף ח:
לו ו מיי' שם טוש"ע שם סעיף ט:
לז ז מיי' שם טוש"ע שם סעיף ח:
לח ח מיי' שם הל' יג טוש"ע שם סעיף י:
לט ט מיי' שם הל' יד סמג שם טוש"ע או"ח סי' רכט סעיף א:

לעזי רש"י

לינטיילי"ש [לינטילו"ש]. מנומשים.
רו"ש. אודם. רודי"ש [רודוארי"ש]. מיובל, שעורו מכוסה יבלות.
פלטדיי"ר [פילטורי"ר]. סבוך (צמר). וולטיי"ר [וולטורי"ר]. פרס.

רבינו חננאל

אמר ריב"ל הרואה את חבירו וכו'. פי', הרואה חבירו שהוא חביב לו לאחר שלשים יום, על אותו צריך לברך וכל ברכה שהיא לפרקים והיינו שלשים יום אומר ברוך שהחיינו. [רב פפא ור' הונא בריה דרב יהושע וכו']. הרזים אמר חשיבתו עלי כששים ריבוא. הרואה קברי אומות העולם אומר בושה אמכם מאד וגו'. בוהקנין ממעי אימן אומר עליהן משנה הבריות, אבל נעשו בהקנין מחמת אומר ברוך דיין האמת. פירוש כושי שחור, לווקין לבן מאד מאד. גיחור אשקר שלא כדרך בני אדם. כיפח כסיף. ננס קציר כגון קוף. פתי הראש מי שאין ראשו מגלגלת אלא רחבה. אלו כולן משנה הבריות. על הזיקים, מאי זיקים כוכבא דשביט. פירוש, הכוכב הנראה בשמים יורד ממקום למקום, כמו שובט בשבט ו(ה)מוריד השבט על המקום שמכה בו, לפיכך נקרא שביט. וזה הכוכב שמו זיקים, דגרסינן בתלמוד ארץ ישראל אמר שמואל אין עבר זיקא בכסיל מחריב את העולם, והאי דמיתחזי עבר לא עבר אלא או לעיל מיניה או לרע מיניה. אמר שמואל נהירין לי שבילי שמיא וכו'. פירוש, אמר שמואל אני יודע דרכי הכוכבים ברקיע כמו שאני יודע נתיבות מדינתי, והיא נהרדעא ולא נעלם ממני דבר זולתי האי כוכבא דשביט. פירוש זיהיה דמיהוי זיו הוא שמתראה. פירוש וילון פרוכת והוא הרקיע שעשוי כוילון. כסיל יש בו חמות גדולה, וכימה יש בו צינה גדולה, וצינה זו שוברת חמות של זה, וחמות זו שוברת צינה זו, וגמירי אלא דינור עקוקא דעקרב בנהר דינור, כל מן דהוה טרקא ליה עקרבא לא הוה חיי. פירוש הדברים שעוקץ עקרב מכוכבי כימה הוא שהן מכוונים בצינה. כימה מאה כוכבי, אמרי לה דמיכנפן ואמרי לה דמבדרן. עש היא זנב טלה. עושה עש כסיל וכימה. [נט,א]

מסורת הש"ס

א) [כתובות סב.], ב) [מ"ק ח: ע"ש], ג) [ב"ב יז.], ד) [תוספתא פ"ו ה"ו], ה) [גי' הערוך כרדיקוס פי' גמד שהוא איש שקומתו ארוכה יותר מאשר בני אדם], ו) [פי' מי שאין ראשו מגולגל אלא רחבה ערוך ערך פתי], ז) [ע"ז כ. ע"ש], ח) [פי' ערוך מה שפי' בשם רב האי גאון], ט) [מלת דמגלגל ליתא בר"ח ולא בתוס' וכן בע"י ליתא אבל בערוך ערך ויל גרס וילון הוא דמגלגל ומתחזי נהורא דרקיע], י) [פי' רש"י לעיל נח: ד"ה גיחור], כ) [ועי' בכורות מה: קפח וכו' והיינו לפירש"י בלשון אחר וצ"ע על פי' הראשון וכן תמה המ"ח בפי' רבה והניח בצ"ע אבל לגי' הערוך בבכורות כיפח בכ"ף ניחא].

תורה אור השלם

1. בֵּית גֵּאִים יִסַּח יְיָ וְיַצֵּב גְּבוּל אַלְמָנָה: משלי טו כה
2. אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: תהלים צד א
3. וְאַתָּה בֶן אָדָם הֵאָנַח בְּשִׁבְרוֹן מָתְנַיִם וּבִמְרִירוּת תֵּאָנַח לְעֵינֵיהֶם: יחזקאל כא יא
4. וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ עַל מָה אַתָּה נֶאֱנָח וְאָמַרְתָּ אֶל שְׁמוּעָה כִי בָאָה וְנָמֵס כָּל לֵב וְרָפוּ כָל יָדַיִם וְכִהֲתָה כָל רוּחַ וְכָל בִּרְכַּיִם תֵּלַכְנָה מַּיִם הִנֵּה בָאָה וְנִהְיָתָה נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים: יחזקאל כא יב
5. בְּאָזְנָי יְיָ צְבָאוֹת אִם לֹא בָּתִּים רַבִּים לְשַׁמָּה יִהְיוּ גְּדֹלִים וְטוֹבִים מֵאֵין יוֹשֵׁב: ישעיהו ה ט
6. שִׁיר הַמַּעֲלוֹת הַבֹּטְחִים בַּייָ כְּהַר צִיּוֹן לֹא יִמּוֹט לְעוֹלָם יֵשֵׁב: תהלים קכה א
7. בּוֹשָׁה אִמְּכֶם מְאֹד חָפְרָה יוֹלַדְתְּכֶם הִנֵּה אַחֲרִית גּוֹיִם מִדְבָּר צִיָּה וַעֲרָבָה: ירמיהו נ יב
8. נִשְׁכַּחְתִּי כְּמֵת מִלֵּב הָיִיתִי כִּכְלִי אֹבֵד: תהלים לא יג
9. עֹשֶׂה עָשׁ כְּסִיל וְכִימָה וְחַדְרֵי תֵמָן: איוב ט ט
10. עֹשֵׂה כִימָה וּכְסִיל וְהֹפֵךְ לַבֹּקֶר צַלְמָוֶת וְיוֹם לַיְלָה הֶחְשִׁיךְ הַקּוֹרֵא לְמֵי הַיָּם וַיִּשְׁפְּכֵם עַל פְּנֵי הָאָרֶץ יְיָ שְׁמוֹ: עמוס ה ח
11. הַתְקַשֵּׁר מַעֲדַנּוֹת כִּימָה אוֹ מֹשְׁכוֹת כְּסִיל תְּפַתֵּחַ: איוב לח לא
12. הֲתֹצִיא מַזָּרוֹת בְּעִתּוֹ וְעַיִשׁ עַל בָּנֶיהָ תַנְחֵם: איוב לח לב

מוסף תוספות

א. בתוס' ר"יש הוסיף. ושמח בראיתו.

מוסף רש"י

מתנים. כאמצע הגוף (כתובות סב.).

רב נסים גאון

הרואה את הכושי ואת הגיחור ואת הלווקן וכו'. שנינו במס' בכורות בפ' מומין אלו (דף מה) הכושי והגיחור והלווקן והכיפח והננס כו' פסולין באדם כשרין בבהמה ופרשינא בגמ' כושי אוכמא גיחור סומקא לווקן חיורא כיפח גיבח [שם הגי' גבהו] וכדאמר רב פפא אריכא שמוטנא ננס ננס ידוע הוא בלשון חכמים שהוא הקצור בקומה.